

A szabadság és a szabadosság konfliktusa

Pintes Gábor

Van úgy az életben, hogy első látásra hasonló dolgok, fogalmak, jelenségek a maguk tényleges valóságában nagyon eltérnek egymástól – sőt akár konfliktusban is lehetnek. A látszat és az első benyomás gyakran csalóka, s valahogy így van ez a szabadsággal és a szabadossággal is.

Köznyelvi értelemben szabadság alatt leginkább azt szoktuk érteni, hogy az ember azt csinálhat, amit és ahogy akar. Mindeközben nincs semmi és senki által korlátozva. Az olvasó minden bizonnyal észrevette, hogy igyekszem a lehető legrövidebb úton úm. rövidre zárni a szabadság hétköznapi értelmezésének kérdését, mert minél inkább belemélyednék annak boncolgatásába, annál nehezebben tudnánk kikecmeregni egy olyan értelmezésből, mely inkább távolabb, mintsem közelebb vinne a logikus igazsághoz. Nem költői kérdésnek szánva, tegyük csak fel újra az alapkérdést! Ki és mikor cselekedhet teljes mértékben úgy, ahogy csak akar? Kinek van meg minden lehetősége ahhoz, hogy bármilyen korlátot, szabályt, konvenciót figyelmen kívül hagyva csak úgy cselekedjék, ahogy az neki tetszik? Válaszként biztosan sokak előtt kirajzolódik valamiféle despotikus és tejhatalommal rendelkező egyén példája, aki bizonyítéka lehetne annak, hogy igenis létezik az a fajta szabadság, mellyel a tanulmány fejtegetését elkezdtem. Tényleg létezhet olyan élet, emberi egzisztencia, melyben a teremtett (kifejlődött) emberi lény mindenre és mindenkire való tekintet nélkül teheti azt, akkor és ahogy az neki tetszik? Talán kissé filozofikusnak tűnhet eme eszmefuttatásom, de kulcsfontosságúnak tartom tényként állapítani meg azt, hogy az a szabadság, amit a mindennapokban szabadság alatt értünk, a valóságban nem létezik. Mert nem is létezhet. Az ember, az ő egzisztenciája, sorsa oly mértékben befolyásolt különböző tényezőktől, hogy lehetlenség a gyakorlatban mindezekről függetlenítenie magát és csakis saját akaratát figyelembe véve cselekednie. Nem kívánom mélyíteni a már így is meglehetősen elvont eszmefuttatást, de érdekes lehetne elgondolkozni

magának az akaratnak a szabadságról, függési viszonyáról is. Erről talán majd inkább egy más helyen, esetleg fórumon. Megmaradt viszont az alapkérdésünk: mit értünk szabadság alatt? A szabadság egy érték? Netán lehetőség, vagy egy keret? Ezekkel a válaszokkal talán közelebb kerülhetünk azon igazsághoz, mely segíthet bennünket elkülöníteni egymástól a szabadságot és a szabadosságot, és beültetni az egész vizsgált problémakört az edukáció valóságába.

Miért lehet érték a szabadság? Leginkább talán azért, mert fontos lehet számunkra, s olyan minőséggel bír, mely érdekében még erőfeszítésre is hajlamosak vagyunk. Ha a szabadságot mint értéket vizsgáljuk, azt leginkább az egyén autonóm keretei között kellene megvalósítanunk. Léteznek ugyan társadalmilag ismert és elismert értékek (melyek közé bizonyos kulturális keretek között a szabadság is sorolható), de pedagógiai értelemben egyszerűbb az értéket az egyén (mind a nevelő, mind a nevelt) szempontjából görcső alá helyezni. Ebből kifolyólag az egyén számára az az érték, amit ő annak tart, ami számára fontos. A szabadság értékére konkretizálva pedig akkor „szabad” valaki, ha azt ő is úgy érzi (ezzel persze nem lehet a szabadság kérdését leredukálni holmi érzelmi állapotra – megsértve ezzel Kant etikáját és a szabad akaratról vallott nézetét). A szabadságot (mint értéket) nem lehet kívülről valakinek odaadni. Ebből következik az, hogy a szabadság egy lehetőség. Nem egy konkrét, kész és már-már kézzelfogható valami, hanem egy potenciál, mellyel valaki vagy képes (akar) élni, vagy nem. Mindebből következik az is, hogy a szabadság ilyen értelemben tekinthető bizonyos keretnek is, mely jelleget biztosít egy olyan edukációs (nevelési és oktatási) stratégiának, melyben az egyén számára (nevelő és nevelt) biztosítva lesz annak lehetősége, hogy bizonyos keretek közt legyen meg az önálló és autonóm döntési lehetősége. A keretekhez (korlátokhoz) majd még visszatérek.

Szerencsés esetben mindehhez (mármint a keretekhez – korlátokhoz

való visszakanyarodáshoz) nem is kell túlságosan hosszú utat bejárnunk. A szabadosság problémáját ugyanis nehezen tekinthetjük azonos „súlycsoportúnak” a szabadság kérdésével. Mindeközben viszont nem lebecsülendő, mivel az edukációs praxisban gyakran tévesztjük össze a két jelenséget (leginkább a tartalmát). A szabadosság fogalma ugyanis éppen azt takarja, amit a köznyelvben a szabadság alatt értünk és használunk. Olyan gondolkodásmódot, esetleg cselekvést, melynél nem veszünk figyelembe semmiféle korlátot, korlátozást, megkötést. Lehetséges-e egyáltalán az ilyen cselekvés? A válasz talán elszomorító, de: igen! Lehet így cselekedni és sokan cselekszenek is úgy, hogy mindeközben semmiféle megkötést, megegyezést, konvenciót, erkölcsöt nem akceptálnak. Hiba lenne viszont az ilyen cselekvést (cselekvéssorozat – viselkedést) a szabadság gyakorlásának, szabad viselkedésnek neveznünk. Ez a szabadosság jelentős mértékben jelenik meg a mindennapi edukációs gyakorlatban is. Az embernek mint autonóm lénynek persze lehetősége van mindentől és mindenkitől függetlenítenie magát, de ez nagyon sok szempontból behatárolt. A behatároltság lehet biológiai, metafizikai, jogi, társadalmi, kulturális, erkölcsi és még sorolhatnánk. Valakit pedig ilyen viselkedésre, életfilozófiára nevelni felelőtlenségnek, könnyelműségnek, igénytelenségnek, s már-már diletantizmusnak kell, hogy tartsunk.

Eme komoly, de egyértelmű ténymegállapítással kanyarodnék vissza a keretekhez, s velük együtt a nevelés talán legalapvetőbb jellegéhez. A neveléssel mindig a kultúra értékeit igyekszünk interiorizálni, mely alapján eldöntjük, hogy mi a fontos és mi nem. Melyek lesznek azok a prioritások, melyekért küzdeni fogunk, melyeket nem hagyunk annyiban még akkor sem, ha mások arról eltérő módon vélekednek. Ez ad keretet az ember életének, szabja meg korlátainkat is. Ez a korlát viszont ebben az esetben nem valamiféle leküzdendő akadály, hanem szabadságunk határainak definiálása. Valaki számára akár paradoxonnak is tűnhet, hogy

a szabadságnak kerete, korlátja, határa van. Meggyőződésem, hogy éppen ez különbözteti meg a szabadságot a szabadosságtól. A szabadságnak van kerete, a szabadosságnak viszont nincs. Józan rálátással viszont tisztán láthatjuk, hogy a keretekkel és határokkal meghatározott szabad viselkedés sokkal realisabb alternatíva a korlátlan és mindentől függetlenített szabadossággal szemben. Ebből következik az is, hogy a szabadság azon felül, hogy kifejezi az egyén érzését (szabadnak érzem magam), meghatározza számunkra azt a teret – területet is, melyen belül szabadon dönthetünk saját belátásunk szerint. Mindehhez viszont a kulcsszó a felelősség.

Amikor szabadsággal és szabadságra nevelünk, nem feledkezhetünk meg a felelősség kérdéséről, annak felvállalásáról sem. Mondhatnám úgy is, hogy a szabadság ikerpárja a felelősség. A szabadsághoz meghatározott keretek soha sem jelenthetik azt, hogy ezen viselkedésért, döntésekért, cselekedetekért ne kellene vállalnom a felelősséget. Ellenkező esetben ismét a szabados viselkedéshez kanyarodnánk vissza.

A neveléstudomány számára is aránylag új terület a szabadság kérdése, és a nevelés konkrét vonatkozásaiban talán J. J. Rousseau néhány művében találkozhatunk először vele. Az ezt követő időszakokban viszont már sokkal intenzívebben és konkrétan foglalkoztatta (s foglalkoztatja mind a mai napig) a gondolkodókat (filozófusokat, pedagógusokat, pszichológusokat) az, hogy miként lehetne az edukációs praxisba (hogy ne csak elmélet maradjon, mint Rousseau esetében) is átültetni a szabadság eszméjét, filozófiáját. A szabadsággal és szabadságra való nevelés célja olyan autonóm személyiség, aki képes kritikusan gondolkodni, s mindezt az önmegvalósítás érdekében teszi. Az, hogy ennek milyen társadalmi és kulturális összefüggései vannak, szakmai tekintélyenként és tudományterületenként változik. A filozófia logikus módon tágabb értelemben vizsgálja a kérdést, ezzel szemben több neves pszichológus

koncentrál(t) a szabad egyén kifejlésének körülményeire, céljaira, folyamatára. A szabadsághoz való nevelés egyik legkiemelkedőbb szaktekintélyének tekintem C. R. Rogerst, aki meg volt győződve arról, hogy a szabadon és a szabadsághoz nevelt egyének egyben jobb és értékesebb részesei lehetnek a társadalomnak. C. R. Rogers (2007) vizsgálódásai és kutatásai során meg is fogalmazta azokat a komoly kérdéseket, melyek elvezethetnek minket annak megértéséhez, milyen is a szabad és a szabadsághoz való nevelés. Példaként említek néhányat:

- a tanulók bizalmat szeretnének és elfogadást,
- egy közösségnek (családnak) szeretnének részesei lenni,
- olyan tanárokat szeretnének, akik hajlandóak és képesek segíteni nekik,
- lehetőséget szeretnének ahhoz, hogy felelősséget vállalhassanak magukért,
- szabadságot szeretnének és nem engedélyt,
- olyan helyet szeretnének, ahol az emberek foglalkoznak egymással és kifejezik egymás iránti érdeklődésüket,
- olyan tanárokat szeretnének, akik a sikerhez és nem a kudarchoz vezetik el őket,
- a tanulók választási lehetőséget szeretnének.

Figyelmesen szemlélve, s talán kissé eltávolodva – elemelkedve az edukációs praxis mindennapi „húzd meg – ereszd meg-jétől”, beláthatjuk, hogy az itt megfogalmazott elvárások, elképzelések nem egyelők azzal, amit a diák szabadságvágya alatt képzelünk. Hogy tehesse azt, amihez kedve van. Szilárd meggyőződésem, hogy a diákok többsége nem kívánja a semmittevést. Nem kívánja a lógást, az unatkozást, a fegyelmetlenséget, a pedagógussal és tanuló társaival való

konfliktusokat. A szabad és szabadsághoz való nevelés kiindulópontja meghatározni a szabadság határait (mert a szabadságnak igenis határai vannak), s azt a cselekvési módot, mellyel felelősséget képes vállalni érte. Mind az egyén, mind a csoport vonatkozásában.

S hogy miért van konfliktusban egymással a szabadság és a szabadosság? A válasz nem is olyan bonyolult. Azért, mert mindkettő (szabadság versus szabadosság) más cél, érdek és motiváció felé és érdekében irányul. A szabadosság szinte kizárólag az egyén ösztönös (mondhatni, alacsonyabb szintű) indíttatásából táplálkozik. Ezzel szemben a szabadság, a szabad gondolkodás és cselekedet sokkal szélesebb és komplexebb területeket érint (egyén, társadalom, erkölcs, kultúra stb.). Tudatosítani ildomos viszont azt is, hogy a szabad és a szabadságra való nevelés nem a lehető legkönnyebb út (nem véletlenül tévesztik sokszor össze a szabadosság tartalmával) – talán a legnehezebb. Ezért is menekülnek sokan a szabadság elől. Az, ami első látásra szép és könnyű úttal kecsegtet, sok odafigyelést, odaadást, energiát, kreativitást igényel. Sokak számára ez már nem realis alternatíva. S ekkor marad a „jól bevált recept”. Annak viszont semmi köze a szabadsághoz és a szabadságra való neveléshez. Érdekes (vagy talán mégsem – döntse el ki-ké magá), hogy a „jól bevált recept” szerinti nevelés sokkal gyakrabban torkollik szabados viselkedésbe, életfilozófiába. Ennek okairól azért érdemes lenne talán elgondolkodni!

Felhasznált irodalom:

- Rogers, C. R. – Freiberg, J.: *A tanulás szabadsága*. Budapest, EDGE 2000 Kiadó, 2007.
- Fromm, E.: *Menekülés a szabadság elől*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993.